

Dirk Jaap Noordam

De historische optochten van de 3 October-Vereeniging

G2A74-3

G2A74-3

DE HISTORISCHE OPTOCHTEN VAN DE
3 OCTOBER-VEREENIGING

De historische optochten van de
3 October-Vereeniging

Dit jaar bleefden

3 October-avond 1917

De Uitspanning, Den Haag

De historische optochten van de 3 October-Vereeniging

Dirk Jaap Noordam

3 Oktoberlezing 1999

Sdu Uitgevers, Den Haag

3 Oktoberlezingen

Redactie: Prof. dr. P.G.J. van Sterkenburg
Dr. F.S. Gastra
Dr. D.J. Noordam
Dr. R.P. Fagel
L.M.M. Heruer

De 3 Oktoberlezingen worden georganiseerd door de 3 October-Vereeniging en het Instituut voor Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Leiden. Deze lezingen worden jaarlijks gehouden op de zondag voorafgaande aan drie oktober. De eerste lezing vond plaats op 28 september 1997 in Stedelijk Museum de Lakenhal in Leiden.

Voor de 3 Oktoberlezing wordt ieder jaar een spreker uitgenodigd, die op zijn eigen manier naar het beleg en ontzet van Leiden zal kijken.

3 Oktoberlezingen:

1997: R.P. Fagel, Leids beleg en ontzet door Spaanse ogen.

1998: J.A.F. de Jongste, Om de religie of om de vrijheid. Spanningen tussen stad-huis en kerk na het beleg.

1999: D.J. Noordam, De historische optochten van de 3 October-Vereeniging.

3 OCTOBER - VEREENIGING - LEIDEN

Rijks Universiteit Leiden
| | | | | | | |

© D.J. Noordam, 1999

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 12 08817 8

De historische optochten van de 3 October-Vereeniging

De 3 October-Vereeniging heeft in totaal 29 optochten georganiseerd die historisch van aard waren. Soms droegen deze uitdrukkelijk de vermelding 'Grote Historische Optocht', maar meestal ging het om optochten die de naam droegen van de historische gebeurtenissen die ze uitbeeldden. Ik sluit hier dus de optochten uit waar binnen een bepaald thema ook nog een stukje geschiedenis werd gegeven, zoals vaak het geval is geweest.

Voor een goed begrip van de historische optochten is het nodig terug te gaan naar de gebeurtenissen kort voor en tijdens het beleg van Leiden (1573-1574).¹ De stad maakte toen deel uit van de Nederlanden, het rijk dat de Spaanse koning Philips II bestuurde. Hij was graaf van Holland, de staat waar Leiden toe behoorde. In de Nederlanden bestonden bezwaren tegen de politiek van Philips II omdat hij de privileges, de oude rechten van steden en dorpen, schond en ondergeschikt maakte aan zijn dynastieke politiek. Verzet tegen de vorst kon dus worden gevoerd onder de leus 'Libertatis ergo' (wegens de vrijheid). Daarnaast bestonden bezwaren tegen Philips II omdat deze rooms-katholieke vorst niet wilde toestaan dat zijn onderdanen een ander, meestal gereformeerd, geloof uitoefenden. Vooral dat laatste soort verzet, 'Religionis ergo' (wegens de godsdienst) speelde in de jaren vóór 1573 een grote rol. Zo ging men in 1566 in de Beeldenstorm over tot het verwijderen van schilderijen en beelden uit kerken om deze in te richten tot plaatsen waar men

de protestantse eredienst kon uitoefenen. Ook in Leiden werden drie kerken gestormd, maar het Laatste Oordeel van Lucas van Leyden had de overheid uit voorzorg in veiligheid gebracht, zodat dit topstuk in de Lakenhal nog steeds bestaat. In dezelfde tijd vroeg het Verbond van Edelen aan de landvoogdes Margaretha van Parma, de vertegenwoordigster van Philips II in de Nederlanden, in een smeekschrift vrijheid van godsdienst waar vroeger het houden van de protestantse geloofsdienst al had plaatsgevonden. Deze smeekbede werd inderdaad korte tijd ingewilligd maar in het volgend jaar, 1567, kwam een nieuwe landvoogd, de hertog van Alva, orde op zaken stellen. Willem Prins van Oranje, die stadhouder was van Holland, plaatsvervanger van de graaf, legde zijn ambt neer en vertrok naar het buitenland. Datzelfde deden gereformeerden, onder wie zich ook Pieter Adriaansz. van der Werf 'hoofd-auther van de nieuwe religie' uit Leiden bevond. Andere vluchtelingen, meestal berooide edelen, hielden zich bezig met kaapvaart en werden daarom watergeuzen genoemd. Behalve het veroveren van schepen hielden deze geuzen ook plundertochten in de gebieden waar ze hun havens hadden.

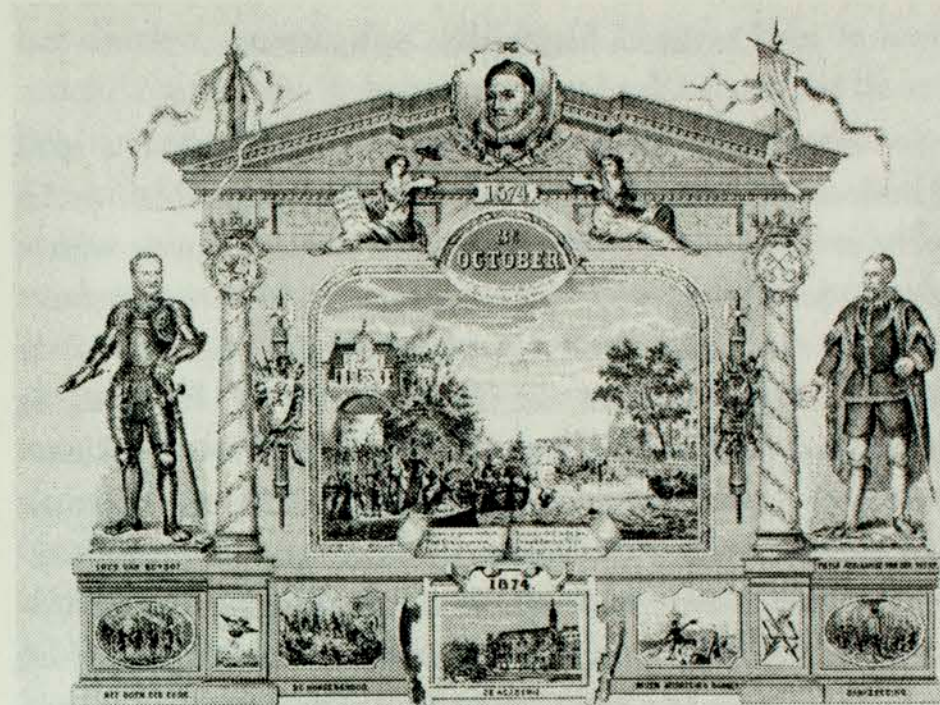
In 1572 keerden de kansen toen de uit Engeland uitgewezen watergeuzen op 1 april Den Briel veroverden. Door deze actie kozen verschillende Hollandse steden, waaronder Leiden, de kant van Oranje. Op initiatief van Alva begon een strafexpeditie tegen de opstandige steden die er onder meer toe leidde dat Haarlem zich (in 1573) aan hem overgaf. De stad Alkmaar hield daarentegen stand en deze victorie die op 8 oktober 1573 plaatsvond, wordt nog steeds herdacht. Daarna sloeg de vertegenwoordiger van Alva, Valdez, op 31 oktober 1573 het beleg voor Leiden.² Het duurde vijf maanden totdat een hulpleger onder leiding van de broer van de prins, Lodewijk van Nassau, de stad wilde ontzetten. Valdez trok deze troepen tegemoet maar nog voor hij deze bereikte, was het leger van Lodewijk op de Mokerheide verslagen. Zes weken later, in de nacht van 25/26

mei 1574 begon het tweede beleg van Leiden. Om de stad te hulp te komen besloten de Staten van Holland in de zomer het land onder water te zetten. Want de gevolgen van het tweede beleg waren voor de Leidse bevolking bijzonder ingrijpend. Behalve een al snel heersende pestepidemie trad ook hongersnood op. De voorraden waren slechts voldoende voor drie maanden en na afloop van deze periode werd de ellende alleen maar groter. Burgemeester Pieter Adriaansz. van der Werf zag dat leed en sprak in september de bevolking toe: "soo ghy met mijn dood beholpen zijt, ick moet eens sterven en het is my even veele oft ghiyt doet ofte de viant, want mijn sake is goet. Sijt ghy dan met mijn doot beholpen, neemt mijn lichaem, snydet dat ontstucken ende deylt daer van soo vele als strecken mach". Hij bood daartoe zijn degen aan de toegestroomde bevolking aan. De Leidenaren namen dit aanbod niet aan, maar werden er wel door gesterkt. Anderen, zoals Jan van der Does en de stadssecretaris Jan van Hout weken niet voor bedreigingen van Leidse burgers, de stad over te geven. De communicatie met de Prins en de watergeuzen onder leiding van Boisot kon worden hersteld toen Willem Cornelisz. en zijn twee broers een duivenpost opzetten. Deze Willem mocht later de naam Van Duivenbode aan zijn naam toevoegen en het wapen van de stad Leiden voeren. Korte tijd later kwamen het water en Boisot de stad te hulp. Op 3 oktober ging een weesjongen kijken in de Lammenschans, het laatste bolwerk van de Spanjaarden, waar hij niemand aantrof. Tot na De Tweede Wereldoorlog meende men dat hij Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck heette.³ Tegenwoordig houdt men het op Cornelis Joppensz. als degene die ook de kookpot met de hutspot uit de Lammenschans naar de stad bracht. De watergeuzen vielen op de dag van het Ontzet via de Vliet Leiden binnen en brachten daar voedsel. Op 4 oktober hield de Prins van Oranje zijn intocht in de bevrijde stad.

De herdenkingen vóór 1887

Nog op de dag van het Ontzet hield men in de Pieterskerk een dankdienst.⁴ Deze herdenkingsdienst werd daarna jaarlijks onder verantwoordelijkheid van de hervormde (of Nederduits-gereformeerde) kerk gehouden, totdat in 1973 de 3 October-Vereeniging het organiseren van deze waardevolle plechtigheid op zich nam. De kerkdienst op drie oktober is daarmee het oudste element van de herdenking van het Ontzet. Andere vormen van het vieren van het Ontzet of de daarmee verbonden gebeurtenissen waren, tot het einde van de negentiende eeuw, veel minder talrijk. Het was gebruikelijk om het eeuwfeest van de stichting van de universiteit (op 8 februari 1575) te vieren, dus in 1675, 1775 en 1875. Ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest organiseerde men een optocht met enkele historische figuren, zoals Willem van Oranje, Van der Werf en Van Hout.⁵ Ook het halve eeuwfeest van de stichting ging men herdenken. Een belangrijke bijdrage leverden studenten aan de 250-jarige herdenking in 1825.⁶ Daar deelden zij haring en wittebrood uit en hielden 's avonds een concert met vaderlandse muziekstukken, gevolgd door vuurwerk. Een andere activiteit van studenten voor drie oktober die speciaal ook voor mijn onderwerp van belang is, waren de maskerades die vanaf 1825 vrijwel elk lustrum werden gehouden.⁷ Ook de Lakenhal ging deelnemen aan het levend houden van de herinnering aan Beleg en Ontzet.⁸ Het museum toonde vanaf 1872 op 3 oktober voorwerpen die er mee verbonden waren, zoals de kookpot en natuurlijk het bekende schilderij van Matthijs van Bree uit 1816 met als voorstelling: "Burgemeester van der Werf biedt zijn degen aan het volk".

Deze toenemende belangstelling voor de gebeurtenissen uit 1573-1574 stond niet los van wat elders plaatsvond. Ook in andere gemeenten kon men elementen van een soort historisering aantreffen. Maar het is niet gewaagd om te stellen dat dit

De viering in 1874 met onder meer de portretten van Boisot en Van der Werf.

proces in Leiden vroeg begon en bepaald intensief van aard was. Dit blijkt ook uit het in 1873 geboren initiatief om een standbeeld voor Van der Werf op te richten. De collecte bracht toen niet de benodigde f25.000 op. Pas op 3 oktober 1884 kon de onthulling plaatsvinden van het standbeeld van Van der Werf in het park dat nu zijn naam draagt. De jarenlange discussie over het ontwerp van het gedenkteken, de plaats ervan en het bijeenbrengen van het benodigde kapitaal hadden verstrekkende gevolgen. Uit deze ontwikkelingen bleek dat niet alleen studenten belangstelling hadden voor de gebeurtenissen van en rond het Ontzet, maar dat dit verleden ook bij de bevolking leefde. Dit leidde tot het oprichten van de 3 October-Vereeniging op 13 mei 1886.⁹ Toen besloot men op de volgende drie oktober een optocht te houden. Leidse verenigingen met hun vaandels namen daaraan deel en zongen, bij de plaatsen waar men stil hield, vaderlandse liederen. Bepaald indrukwekkend was ook de kranslegging bij het standbeeld van Van der Werf.

De eerste historische optochten

Op de vergadering van de 3 October-Vereeniging van 4 april 1887 besloot men, na een korte discussie, dat jaar een historische optocht te houden.¹⁰ Het thema was de intocht van de watergeuzen onder leiding van Boisot. Om tot een historisch verantwoord geheel te komen won het bestuur inlichtingen in bij de directeur van het Museum van Oudheden dr. W. Pleyte en de directeur van de Universiteitsbibliotheek dr. W.N. du Rieu.¹¹ Aan de kop van de stoet voer een stoomboot met het bestuur en een muziekkorps erop. Daarna kwamen zes door een sleepboot getrokken platboomde schuiten met elk drie à vier hoofdfiguren, zes militairen en een gelijk aantal matrozen. Leidse verenigingen leverden deze figuranten. Zij lieten andere van hun leden zien in het tweede deel van de optocht waar een sleepboot zes pramen voorttrok met in totaal 22 verenigingen (met banier).¹² Daar kon men de gezelligheidsvereniging 'Nut en Genoegen' bewonderen die niet verward mocht worden met 'Nut door Vriendschap' of de tabakswerkersvereniging 'Hulp door Vriendschap', de kappers- en barbiersvereniging 'Hulp en Vriendschap' of de kleermakersgezellen 'Eendracht door Vriendschap'.

Precies om één uur gaf de stoomboot 'Leidsche Zoutkeet I' het fluitsignaal voor de aftocht door de Naakte Sluis in de Vliet van de eerste historische optocht van de 3 October-Vereeniging. Na de Vliet maakte men de bocht naar het Rapenburg om het standbeeld van Van der Werf te passeren. Voordat het zo ver was sprongen twee Leidenaren "der historische overlevering getrouw" te water, "ten einde gespijzigd te worden met brood en haring uit de handen der watergeuzen".¹³ Zij waren niet de enigen want elders dook een man in de Oude Rijn, met een stuk brood in de hand; hij kon gelukkig van de verdrinkingsdood worden gered door twee politieagenten die hem in hun schuitje hesen. Het was dus een waar feest, ondanks het feit dat

het draaien om van de Oude in de Nieuwe Rijn te komen, moeilijk ging. Dat de kabel een keer brak zal ook tot de extra's hebben behoord die niet voorzien waren. Het afmeren voor de Kweekschool voor Zeevaart kreeg nog een mooi slot toen jongens als "katten in 't want" klommen en vaderlandse liederen begonnen te zingen. De meeste mensen waren getooid met een nationale vlag of een oranjestrikje. Het was volgens een persverslag: "Oranje ... 't overal, ook in de harten". Dat de kosten van het geheel f 919,80 bedroegen, weinig minder dan de uitdeling van haring en wittebrood (van f 987), lijkt voor het bestuur niet de factor te zijn geweest om na 1887 jaren lang af te zien van het houden van een tweede historische optocht. Voorlopig gaf men de voorkeur aan thema's als reclame, sport, landbouwwerktuigen en verenigingen.

Pas in 1906 volgde een tweede historische optocht die in vele opzichten een kopie was van de eerste. In het motorbootje 'Hollandia' van de Grofsmederij nam het bestuur plaats. Vervolgens kwam een sleepboot met de leden van de subcommissie en een muziekkorps. In de zes eerste schuiten stonden en zaten dezelfde historische personen als in 1887. De bekende wielerveeniging 'All right' had daarvoor de rollen verdeeld. Het tweede deel van de optocht bevatte nu negen schuiten omdat het aantal verenigingen tot 37 was gegroeid. Nieuwelingen waren de brooddepothoudersvereniging 'Verbetering zij ons streven', de gymnastiekclubs 'Wilhelmina' en 'Lichaamsontwikkeling', de werklieden-zangvereniging 'Kunst na Arbeid' en de tuiniers- en bloemistenvereniging 'Door Eendracht Verbonden'. Een herhaling van de waterpartijen van 1887 bleef echter uit, hoewel het gerucht ging dat twee mannen zich voor f 2 de man bereid hadden verklaard om als "natte figuranten" op te treden. Behalve deze feestelijkheden kon men zich ook te goed doen aan voedsel, drank en de kermis. Vele mensen zullen zich tevreden hebben gesteld met een ei dat 7 1/2 cent kostte of een portie zuur van een dubbeltje. Poffertjes waarvoor men 20 cent moest

neertellen, werden waarschijnlijk vooral door de meer welgestelden gegeten. Op de kermis waren de verschillen ook groot: een draaimolen kostte 5 cent, maar zes maal schieten een kwartje.

De eerste optochten tijdens het Interbellum

De optocht van 1906 werd niet snel gevolgd door een andere historische stoet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, waaraan Nederland overigens niet deelnam, vond in de jaren 1914-1918 zelfs geen echte feestelijke herdenking plaats.

Het bestuursvoorstel van 21 mei 1919 om tot een grote historische optocht te komen, juichden de aanwezigen dan ook toe. Men had kennelijk behoefte aan iets spectaculairs na jaren van soberheid. Dat lijkt ook de reden om in september een winkelweek te houden, waaraan 192 van de bijna 500 Leidse winkeliers deelnamen. Advertenties in Leidse dagbladen wezen erop dat men 3 oktober pas echt kon vieren door de aanschaf van groen, guirlandes, Oranje ballons, kaarsen en lichtblokjes. Het enige minpuntje was het initiatief van de Christelijke Oranjevereniging om op de dag van het Ontzet, als concurrentie van wat de 3 October-Vereeniging toen aanbood, een historisch lichtspel, met levende beelden en taferelen op een doek, te geven.

Om tot een goede opzet voor de optocht te komen namen de gemeentearchivaris mr.dr. J.C. Overvoorde en zijn adjunct W.J.J.C. Bijleveld zitting in de commissie van voorbereiding.¹⁴ Andere leden waren B. de Koning jr., de oud-voorzitter van 'All Right' en de altijd onvermoeibare mw. Dieben-Konings, leider van de gymnastiekvereniging 'Brunhilde'. Op de vergadering zelf boden zich voor deelname aan de optocht die "Leiden door de eeuwen heen" zou uitbeelden, al verenigingen aan. Het uiteindelijke plan voorzag in een optocht met 500 personen onder wie zich 150 ruiters bevonden. Ondanks zijn garnizoen

De versierde Diefsteeg in 1919.

en de artillerie beschikte Leiden niet over zo'n groot aantal paarden. Gelukkig stelde het Ministerie van Oorlog welwillend voldoende paarden af. Verschillende ruiters beheersten de rijkunst echter onvoldoende zodat deze gebruik konden maken

van de lessen in "de edele rijkunst" van J. Ebbink, adjunct-onderofficier der veldartillerie. Toch moest men de bevolking vragen niet met serpentines of confetti te gooien omdat de meeste ruiters onvoldoende ervaring hadden hun rijdier goed onder controle te houden. De voorbereiding van de optocht op het terrein van de Kweekschool voor Zeevaart verliep uitstekend. Enige historisch gezien onverwachte gebeurtenissen deden zich daar wel voor. Zo onderhield de Utrechtse bisschop Godebald zich met Willem van Oranje die ruim vier eeuwen na hem leefde. Verder loerde een Kaninefaat, een van de eerste bewoners van het westen van ons land, naar de hofdames van Jacoba van Beieren.

Ook in de figuren en gebeurtenissen van de optocht zelf deden zich, volgens mij, enkele onjuistheden voor. De eerste groep beeldde de stichting van Leiden uit door de Romeinen. Het is onduidelijk wat de adviseurs van het gemeentearchief daarover hadden gevonden. Ook het verlenen van handvesten door graaf Willem II lijkt een niet plaatsbare historische gebeurtenis. Maar dat zal de toeschouwers van dit deel van de optocht niet hebben gedeerd want het werd omlijst door reidansen van de dansclub 'D.E.B.O'. De gymnastiekvereniging 'Brunhilde' had de hofdames van Jacoba van Beieren geleverd. Parfumeur De Haan op de Nieuwe Rijn had voor hen een speciale verrassing. Drie eau-de-cologne spuiten die uiteraard verdekt waren opgesteld, verfristen de deelneemsters. Bovendien kregen de hofdames zakspiegeltjes en reukcachets toegeworpen. Heel mooi was ook "De nood binnen Leidens veste", een tableau waarin Van der Werf zijn lichaam aanbood. De vijftien groepen met historische illustraties werden gevolgd door twee andere die wat uit de toon vielen. Het betrof "De Brandweer der weesjongens in 1800", verzorgd door de Nederlandsche Protestantsche Oud-Weezenbond en de meer eigentijdse "Leidsche Padvindes". De optocht was een doorslaand succes en werd niet verstoord door op hol geslagen paarden.

Deze was de eerste van een twaalfstal dat tijdens het Interbellum werd gehouden.

Bovendien was er in deze periode een enkele intocht van de Geuzen, zonder dat daarna nog een historische optocht plaatsvond. In 1921 besloot men, ook ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de Vereeniging, weer eens een dergelijke vaarpartij te houden. Bovendien was het ochtendprogramma, voor de uitreiking van haring en wittebrood om 9.30 uur, nauwelijks gevuld. Daarom begon om 9 uur de intocht van de watergeuzen. De samenstelling week weinig af van de twee voorgaande, maar nu ging het slechts om vier sloepen en drie platboomde schuiten waarvoor de Kweekschool voor Zeevaart de bemanning leverde. Het waren "kostelijke typen" en het geheel was dan ook schitterend geslaagd.

De optochten tijdens het Interbellum zijn in twee soorten te verdelen. Het kon gaan om het uitbeelden van een enkele gebeurtenis, zoals de intochten van vóór 1914, of om het weergeven van een hele periode, wat in 1919 was gebeurd. Tot de eerste soort hoorde "De intocht van Prins Maurits binnen Bergen op Zoom op 3 oktober 1622". Nieuw was dat deze gebeurtenis vooraf werd gegaan door een openluchtspel dat hetzelfde thema, maar dan op een vaste plaats uitbeelde. De intocht die precies driehonderd jaar eerder had plaatsgevonden, was waarschijnlijk elke Leidenaar onbekend, behalve de historische adviseur en leraar geschiedenis aan de HBS, dr. F.W. van Wijk.¹⁵ Het bleek dan ook nodig te zijn in de feestwijzer een beschrijving van het belang te geven en van de gebeurtenissen die het begin vormden van de hernieuwde oorlogshandelingen na het beëindigen van het Twaalfjarig Bestand. Tijdens deze tocht traden veel paarden op waarbij de kunsten van de Kroatische ruiters met hun spectaculaire rijkunsten opvielen. Overigens lijkt het onwaarschijnlijk dat driehonderd jaar eerder mannen uit dat land zich in Bergen op Zoom hadden vertoond. Omdat het mooi weer was vielen de kostuums extra op en

konden de kleine 'Brunhildetjes' van mw. Dieben een fraaie uitvoering van hun reidansen geven.

De beide optochten van 1923 en 1924

Het grote succes van de optocht van 1922 leidde tot een soort herhaling in het volgende jaar. Omdat in 1923 Koningin Wilhelmina een kwart eeuw vorstin was, lag een onderwerp uit de geschiedenis van Oranje wel voor de hand. Ook in dit geval zocht dr. van Wijk het niet dicht bij huis want het onderwerp was "De intocht van Willem I, Prins van Oranje binnen Brussel op 23 september 1577". Maar het thema was duidelijk door drie ideeën geïnspireerd.¹⁶ Het ging allereerst om de 'Groot Nederlandse Gedachte', het na de Eerste Wereldoorlog zo populaire idee van stamverwantschap tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en van de gemeenschappelijke geschiedenis en cultuur van Nederland en België. Verder leefde het idee dat de nationale eenheid boven politieke of godsdienstige verdeeldheid gaat. Tenslotte werd de band gelegd tussen het jubileumjaar van de Koningin en de stichter van de Oranjedynastie. De herinnering aan de belangrijke rol die duiven tijdens het Beleg hadden gespeeld, maakte een duivensportdemonstratie, waarin meer dan duizend van deze vogels werden opgelaten, tot een indrukwekkend schouwspel. Het historische programma viel in twee onderdelen uiteen, waarvan een openluchtspel tegen de Vilvoorderpoort te Brussel met daarbij ook een intocht te water met drie vaartuigen, het eerste was. Adviseur Van Wijk deed zelf mee als Johan Baptista Houwaert die de Prins toesprak in wat kreupel rijm, waarvan ik een klein citaat geef:

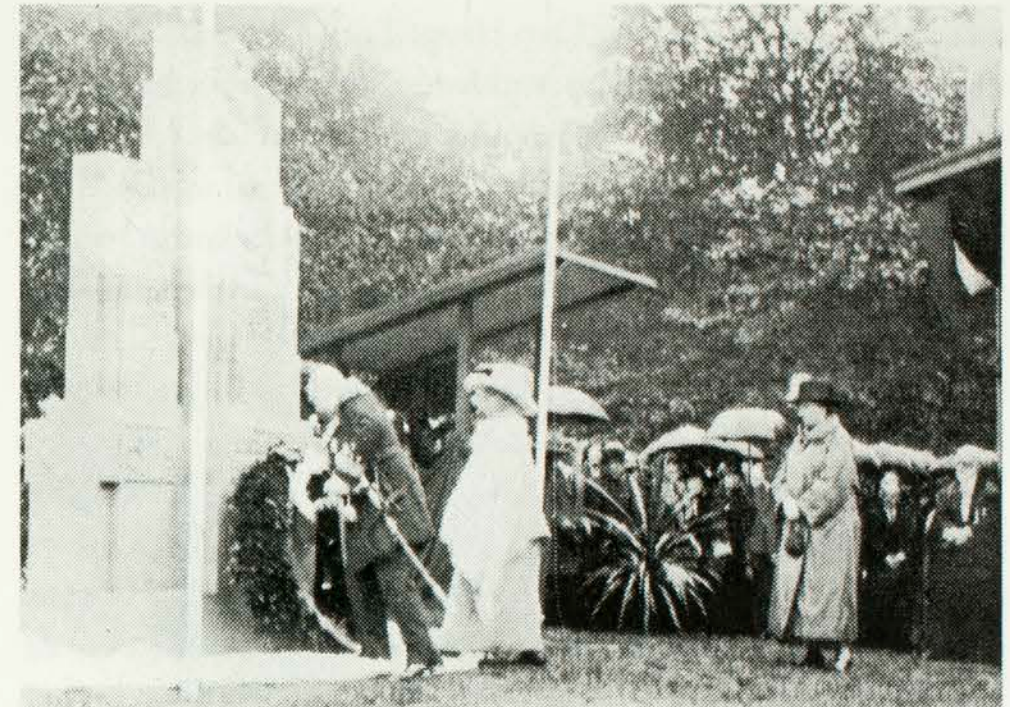
"Naast Godt zyt ghy onze troost en toeverlaet
Om dat ghy tlandt soeckt te stellen in rusten stille

Dus heeten wy u Hoocheydt, met haren staet
Zeer hartelyck willecomme om beters wille".

Maar de pers was heel lovend over deze toespraak. Ook de optocht met 520 deelnemers werd goedkeurend beoordeeld, niet in het minst door de artistieke uitvoering van 'Brunhilde', de bijzonder uitgedoste Maagden en de nu tot 180 ruiters uitgegroeide groep met zijn bekwame en gewaagde rijdemonstraties. Toch was niet iedereen tevreden over de dag: Van Wijk bood zelf een bijdrage met kritiek aan het Leidsch Dagblad aan dat deze weigerde. Tenslotte gaf hij zijn vier bladzijden tellend feuilleton maar zelf uit.¹⁷ Van Wijk was wat in zijn wiek geschoten omdat "de historische adviseur wikt en de costumier beschikt". Dit betekende kostuums die wel goed vielen maar een slordige halve eeuw uit de tijd waren. Bovendien paste het schoeisel niet en moest de adviseur met te grote schoenen en kapotte kousen over het plaveisel lopen. Daarbij kwam nog dat Van Wijk commentaar van de toeschouwers kreeg: "Kek, jo, wat 'n dikke", "Jo, je sokken sakke af". "Jan Boezeroen" vond hem en andere deelnemers aan de optocht nogal lachwekkend.

De grootste optocht na de Eerste Wereldoorlog vond in 1924 plaats. Het was toen 350 jaar geleden dat Leiden werd ontzet. Verschillende plannen bestonden om dit te herdenken. Zo wilden sommigen een herhaling van het waterfeest "Aleonore" dat de studenten in 1910 hadden gegeven.¹⁸ Anderen zagen meer in de verloving van Prins Willem II met Maria Stuart. Men koos tenslotte voor een openluchtspel dat de "Vrede van Rijswijk" uit 1697 verbeeldde. Afgewezen werd een uitbeelding van Beleg en Ontzet omdat het nauwelijks mogelijk was om dit te realiseren, zeker als daarvoor het speelterrein onder water moest worden gezet. Bovendien zou het een soort herhaling van het spel van 1923 worden. Als adviseur van de Vrede en van de optocht werd naast dr. F.W. van Wijk, mogelijk omdat hij het enigszins had verbruid, het oud-bestuurslid en juwelier W. van

Rossum du Chattel, gezet.¹⁹ De herdenking werd grootscheeps aangepakt met onder meer weer een winkelweek en een rede van de historicus prof.dr. P.J. Blok. Tot genoegen van de Nieuwe Leidsche Courant sprak de hooggeleerde over "de ruwheid der bandelooze geuzenbenden".²⁰ Volgens het dagblad moesten de protestanten in 3 oktober niet een soort protestants gloriefeest gaan zien. Het programma van 1924, toen men drie dagen feest vierde, had de dag van het Ontzet zelf als hoogtepunt. Op drie oktober arriveerde de koninklijke trein met daarin Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik al om acht uur. Het paar woonde de belangrijkste plechtigheden bij, waaronder een duivensportdemonstratie en de intocht van de weesjongen Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck. Daarna onthulde de Koningin het 3 October-monument in het Plantsoen. 's Middags volgde het openluchtspel waarvan het "ballet d'orange" dat de emblemen en deviezen voorstelde uit het wapen van Oranje-Nassau een onderdeel was. Men vond het schouwspel met de choreografie van een Leidse dansleraar "een zeldzaam schoon vertoonen". De optocht die op 4 oktober plaatsvond en waaraan 800 personen, ruim 200 paarden en 18 wagens deelnamen, beeldde "De Gouden Eeuw" uit. Een bijzonderheid was het, voor het eerst, meerijden van de 'Gouden Koets'.²¹ Deze karos was in 1905 voor de studentenmaskerade gekocht uit de stallen van Koningin Victoria en tenslotte overgedaan aan de 3 October-Vereeniging. In vijf afdelingen kwamen de grondleggers, de opbouwers, de voltooiers, de handhavers en de hersteller van de Gouden Eeuw, aan bod. Het was een uiterst gevarieerd schouwspel met aandacht voor cultureel-religieuze gebeurtenissen, zoals de "Grondvesting der Nederlandsche Taal" (de Statenvertaling van 1635), of architectonische waarvoor "De Bouw van het Amsterdamse stadhuis" model stond. Minder geslaagd was "De Leidsche Draperie" omdat hier de rol van het Leidse laken als brenger van de bloei van Leiden in de zeventiende eeuw, ten onrechte, werd benadrukt. De uitgaven waren

De onthulling van het 3 October-monument door Koningin Wilhelmina in 1924.

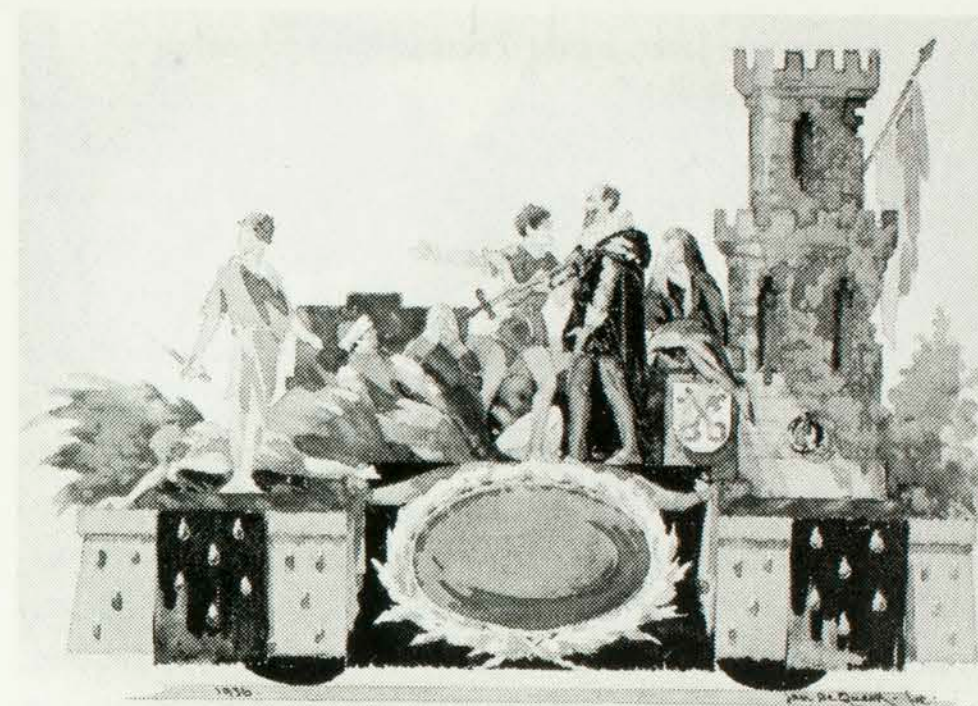
er ook naar, want het gehele feest kostte ruim f 61.000 tegen bijna f 25.700 in 1923.

De periode 1925-1938

Er is stof genoeg om het overzicht van de historische optochten na 1924 uitgebreid weer te geven. Maar dat is niet nodig omdat verschillende elementen voortborduurden op vroegere. Zo beeldde men in 1926 "De intocht van Jan van Beieren binnen Leiden op 18 augustus 1420" uit. Het aantal deelnemers was toen klein, maar de kwaliteit hoog. Uiterst opvallend waren de vier tournooien die op de dag werden gehouden. Ook gloednieuwe thema's doken op, zoals "Het verkeer door de eeuwen heen" (1928) of "De geschiedenis van de Rijn" (1929). Beide optochten werden artistiek verzorgd door de sierkunstenaar-

architect Jan de Quack uit Den Haag. Tot de Tweede Wereldoorlog zou hij de optochten aankleden, daarbij voor het historisch gedeelte ingelicht door de plannen van mr.dr. J.W. Verburgt, de gemeente-archivaris.²² Bepaald origineel was de "Optocht + en -" (1932) die de geschiedenis en de toekomst van de electrotechniek uitbeeldde, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Leidse Elektriciteitsfabriek. De jonge traditie uit 1923 volgend, was de optocht tijdens het 35-jarig jubileum van Koningin Wilhelmina in 1933 weer aan Oranje gewijd. Het duo Verburgt-De Quack zorgde voor de plannen en de verzorging van de optocht "Oranje en Leiden". Het geheel had meer met de Leidse geschiedenis dan met de dynastie te maken. Zo kwam de op de Burcht belegerde gravin Ada (uit 1203) aan bod, evenals Leidse schilders, Pilgrimfathers en "Leiden's verweer in het oorlogsjaar 1672". Tijdens de optocht deed zich een merkwaardig incident voor. Toen de stoet een huis aan de Burchtsteeg passeerde, kwam het water uit een bloemenvaas in het rijtuig terecht waarin burgemeester mr. A. van Sande Bakhuyzen met twee bestuursleden zat.²³ Allen, maar vooral de burgemeester, raakten doorweekt. De bewoner van het pand stuurde een excuusbrief, maar enkele leden betwijfelden of dit onvrijwillig bad aan een ongelukje was te wijten. In 1934 stonden "Belangrijke personen en feiten uit de geschiedenis van de elf provinciën" centraal. Bepaald traditioneel was de uitbeelding van Gelderland waar Jan van Schaffelaar zijn troepen redde door zich van de toren van Barneveld te werpen (in 1482). Populair waren de oorlogshandelingen: zo werd Den Briel weer ingenomen, Alkmaar ontzet, Maastricht veroverd, Coevorden verast en Michiel Adriaensz. de Ruyter opgetrommeld. Zoals gebruikelijk noemde de pers dit weer een van de beste optochten ooit gehouden. Ook de paarden van het 6e regiment veldartillerie werden in de lof betrokken.

Het halve eeuwfeest van de 3 October-Vereeniging in 1936 gaf een optocht met fragmenten uit alle na de Eerste Wereld-

Van der Werf biedt zich aan het volk, in de optocht van 1936.

oorlog gehouden optochten, waaronder vele historische. In 1938 hield men de laatste optocht van het Interbellum. De binnenhuisarchitect B. Planjer stuurde een alternatief plan in dat de intocht van Lucretia Borgia in Ferrara in 1502 wilde uitbeelden. Maar dit ging de bestuursleden te ver omdat zij zich beter op hun gemak voelden met "In en om het Leidsche Stadhuis". Onvermijdelijk in de opzet van Verburgt, en mogelijk daarin gesteund door Jan de Quack, was het – voor de zoveelste maal – uitbeelden van Van der Werf die zijn degen aan het muitende volk bood. Veel origineler was de groep waarin de besprekingen op het stadhuis over de vestiging van de "nieuwe draperie" afgebeeld werden. De voorstelling leek wat saai omdat hij personen toonde met zegels waarop een tekst was geschreven. Heel mooi moet daarentegen de ontvangst (in 1862) van het gezantschap van de Keizer van Japan zijn geweest.

De eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd geen 3-oktoberfeest gevierd en dus ook geen optocht gehouden. Maar daarna vond een ware concentratie van historische optochten plaats: in de achttien jaar tussen 1945 en 1962 niet minder dan dertien. Ook nu ging men soms uit van een bepaalde gebeurtenis en in andere gevallen van een langer durende periode. De eerste historische optocht vond plaats op 3 oktober 1945 en was een combinatie van drie verschillende elementen waar groepen uit buurtcommissies en reclame ook deel van uitmaakten. Voor het historische deel speelde men op safe: "De komst van Willem van Oranje in Leiden" was twaalf jaar eerder al eens uitgebeeld, evenals de "Ontvangst van Willem v en zijn gezin" die men in 1938 ook had kunnen zien.

Voor 1946 stond de "Intocht van Keizer Maximiliaan I in 1508" op het programma. Maar kostuums daarvoor bestonden niet en door de schaarste aan textiel konden ze ook niet worden gemaakt. Snel schakelde men Verburgt in die "Het vertrek van Karel II, Koning van Groot-Brittannië en Ierland, uit Den Haag naar Scheveningen ter inscheping naar Engeland op 2 juni 1660" uitwerkte. Gelukkig konden passende kostuums voor dit thema wel worden gevonden en bovendien waren deze, ook volgens de pers, heel mooi. De titel van de volgende optocht, in 1947, "10 Eeuwen Historische Klederdrachten" dekte de lading niet. Het ging niet om streekdrachten, maar alleen om kostuums in verschillende periodes. Het was duidelijk een allegaartje met Floris v, de onvermijdelijke Jacoba van Beieren, de landvoogdes Margaretha van Parma en zelfs de bruiloft van Kloris en Roosje (naar het toneelstuk van een achttiende-eeuws schrijver). Ook de studenten kregen aandacht, onder meer in het tableau dat de oprichting van de vvsl in 1900 voorstelde. In de optocht reed zelfs een wagen van het NIWIN (Nationale Inspanning Welzijnsverzorging in Indië) mee die collecteerde

De Gouden Koets in 1948.

voor "onze jongens" die over zee gewikkeld waren in de Indonésische Onafhankelijkheidsoorlog. In 1948 herdacht men dat de Vrede van Munster driehonderd geleden werd gesloten. Ondanks problemen met het verkrijgen van het benodigde textiel voor de kostuums, kon men de deelnemers aan "Rondom de Vrede van Munster" toch wel in passende kleding hijsen. Ook 1949 was een jubileumjaar, ditmaal omdat 375 jaar geleden "Leidens Beleg en Ontzet" hadden plaatsgevonden. Dit betekende een opeenstapeling van klassieke elementen, zoals de intocht van de watergeuzen, waarvoor de roeivereniging Njord de mankracht leverde. Van der Werf bood weer eens zijn degen aan en ook de komst van Oranje behoorde niet tot de meest verrassende onderdelen. Nieuw was wel het gezamenlijk optreden van Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck, nu onttroond als vinder van de kookpot met hutspot, met Cornelis Joppensz. die hem verving als degene op wiens naam de legendarische vondst behoorde te staan. Weer werd aandacht aan de actualiteit besteed door het meerijden van een NIWIN-wagen en het collecteren. Het zou echter onnodig zijn om met Kerstmis 1949

pakketten aan de Hollandse militairen te sturen, want toen was de oorlog bijna afgelopen. In de optocht zelf bevatten enkele allegorische onderdelen en het thema "De Hogeschool" wat nieuws. Toch was het duidelijk dat Verburgt die vele vooroorlogse optochten en alle historische vanaf 1945 had verzorgd, aan originaliteit had ingeboet. Het was hoog tijd dat het roer omging.

De periode van Han de Wilde

In 1950 werd Han de Wilde, eigenaar van een toen bekende beddenzaak in de Breestraat, bestuurslid van de 3 October-Vereeniging.²⁴ Hij was een artistiek man die liever toneelspeler was geworden. Maar zijn creativiteit kon De Wilde uitleven in de optochten van de Vereeniging waarbij de historische optocht zijn voorkeur had. Hij zou deze tot zijn dood in 1974 organiseren, in de latere jaren bijgestaan door Ton van Aelst.

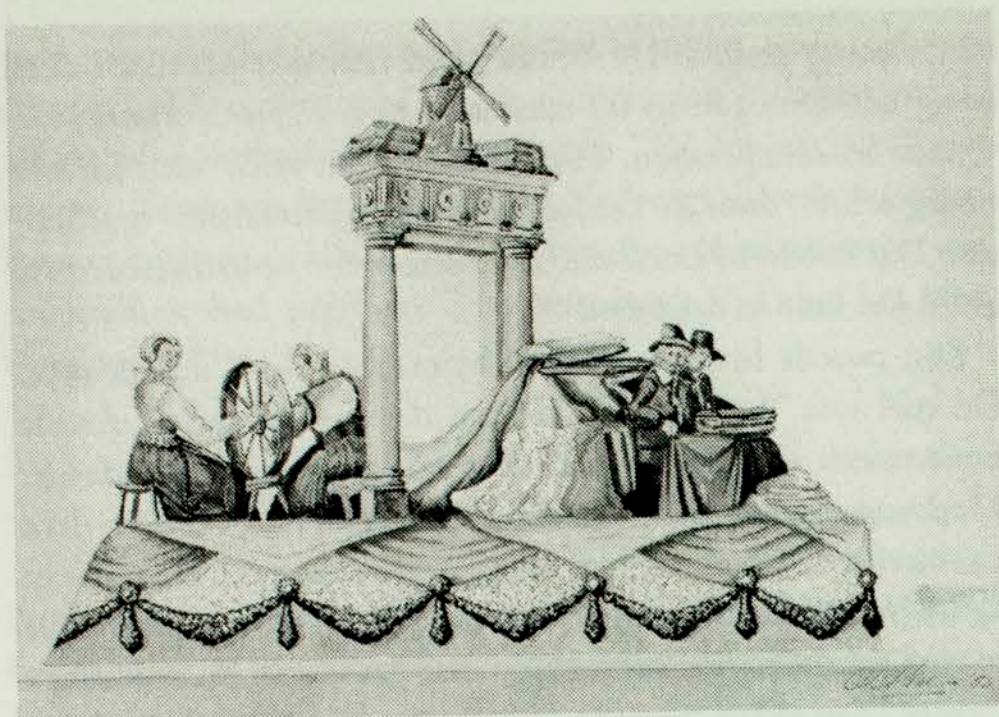
De Wilde diende in 1951 een plan in voor de optocht die dat jaar zou worden gehouden, ter viering van het 65-jarig bestaan van de Vereeniging. Het werd aangenomen en zo kreeg de bevolking op 3 oktober 1951 de historische optocht "Leidse hutspot. Beelden uit Leiden in de 19de eeuw". Zowel het onderwerp als de uitvoering waren origineel. Geen enkel onderdeel was tot dan toe in een optocht uitgebeeld, of het nu om de komst van de Fransen in 1795, het bezoek aan de Japanse tuin van Von Siebold, de oprichting van de 3 October-Vereeniging of het naspelen van de studentenmaskerade uit 1905 ging. De Wilde regelde vele dingen tot in de details toe. De NS kreeg het verzoek om een model stoomlocomotief met wagon ter beschikking te stellen, die kon dienen om de eerste treinverbinding tussen Leiden en Haarlem in 1842 inhoud te geven. Helaas was dit onmogelijk en daarvoor in de plaats kwam de paardentram, welwillend door de R.E.T. uit Rotterdam ter

beschikking gesteld. De Wilde hield zich met praktisch alles bezig en verenigde zo de talenten van het duo Verburgt-De Quack in één persoon. Historisch liet hij zich, waar hij het nodig achtte, door de Leidse gemeente-archivarissen voorlichten. Dat betekende ook dat zijn historische optochten vrijwel altijd om Leiden draaiden.

Zijn tweede historische optocht maakte De Wilde in 1952. De titel was "Leidse meesters" en daarin kon men bekende kunstenaars als Lucas van Leyden en Jan Steen bewonderen. Merkwaardig was de uitbeelding van Rembrandt omdat deze pas na zijn Leidse tijd, vanaf 1634, werd behandeld. De optocht kende verschillende lacunes onder de grote Leidse schilders die in 1933 overigens wel aanwezig waren geweest.²⁵ Zo ontbraken Gerard Dou en Jan Porcellis. Van sommige anderen is duidelijk wat de oorzaak van hun afwezigheid geweest kan zijn. De Wilde heeft zich laten inspireren door het bezit van schilderijen van de Lakenhal. Dat had toen nog geen Bailly of een Lievens. Anderen, zoals Van Goyen, toch ook een topschilder uit Leiden, waren slechts met een enkel werk in de collectie van het museum vertegenwoordigd.²⁶ Aan de andere kant nam De Wilde in zijn optocht twee schilders uit de negentiende eeuw op.

Ook de historische optocht van 1953 bracht vele nieuwe elementen. De titel "Uyt Leydens scatcamere'. Van Ada van Holland tot Napoleon" maakte niet goed duidelijk waar deze nog nooit geplunderde schatkamer uit bestond. Het ging om oude Leidse gebouwen, waarbij sommige, zoals de Burcht, het Gravensteen en het Stadhuis voor de hand lagen. Maar het was beslist origineel om het St. Annahofje in 1720 weer te geven, Willem v in 1775 de Hortus te laten bezoeken, evenals Napoleon in 1813 het patriciërshuis Rapenburg 48.

Een heel bijzonder thema dat zich ook goed leende voor mooie tableaux en fraaie kostuums gaf de in het volgende jaar uitgebeelde "De Leydse Tuyn' van Pieter de la Court". Pieter

Wevers in de optocht van 1953.

de la Court van der Voort was de zoon van de man naar wie het gebouw is genoemd van de Sociale Wetenschappen van de Universiteit, aan de Wassenaarseweg. De Pieter van 1954 was een miljonair die snel de textiel had verlaten en zich toen geheel aan zijn hobby, het tuinieren, had overgegeven. Zijn tuin lag buiten de Rijnsburgerpoort (de Blauwpoort) aan de Morssingel.²⁷ De la Court kweekte in zijn tuin exotische vruchten en aan hem wordt ook de eerste rijpe ananas op Nederlandse bodem toegeschreven. Omdat de tuin wereldberoemd was, kreeg de tuinier voortdurend bezoek uit alle windstreken. Onder de bezoekers bevond zich Peter de Grote, die in de optocht werd vergezeld door Russen te paard en te voet. Dat zou in 1721 gebeurd zijn volgens de gemeentearchivaris mr. R. van Royen die De Wilde speciaal voor dit jaartal raadpleegde. Dit bezoek in dat jaar was echter in de literatuur volkomen onbekend. Wel kwam Peter de Grote in 1697 en 1717 naar het westen. De vondst van een derde bezoek werd ook aan de

hoogleraar algemene geschiedenis prof.dr. Th.J.G. Locher voorgelegd, een expert op dit gebied omdat hij een boek over de Russische tsaar had geschreven. Locher wilde niets van een derde bezoek weten, maar De Wilde nam toch het jaar 1721 op in zijn beschrijving van de tuin van Pieter de la Court. Dit alles bewijst weer eens hoe grondig en waarschijnlijk ook hoe eigenwijs Han de Wilde te werk ging.

In de volgende optocht in het Rembrandtjaar 1956 werd goedge maakt wat vier jaar eerder was nagelaten. Nu ging de historische optocht over "Rembrandt en zijn Leidse tijd". De toeschouwers kregen een uitbeelding te zien van het molenbedrijf van Harmen van Rijn, de vader van de schilder, zijn doopfeest, schooltijd en studentenleven. Ook Rembrandts schilderij uit de Lakenhal, dat toen "De clementie van Keizer Titus" heette en nu "Palamedes voor Agamemnon", werd uitgebeeld. Het geheel werd afgesloten met een apotheose aan de grootste schilder die Leiden ooit kende. Na twee jaar onderbreking voor een sprookjesoptocht en een muzikale maskerade, kwam weer een historische optocht. Voor het eerst sinds 1926 kwam een middeleeuws onderwerp aan de orde: "Keizer Maximiliaan I van Oostenrijk, grondlegger van de Habsburgse wereldmacht". Voor de historische verantwoordingen gaf de gemeentearchivaris mej. mr. A.J. Versprille advies.²⁸ Uiteraard kwam daar ook de intocht en inhuldiging van Maximiliaan in 1508, een onderwerp dat men in 1946 niet had kunnen uitvoeren, aan de orde. Annie Versprille, zoals zij meestal werd genoemd, gaf ook adviezen voor de grote jubileum-optocht die in 1961 ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de 3 October-Vereeniging werd gehouden. Het onderwerp was "Het landjuweel van 1596", een wedstrijd van rederijkers uit verschillende steden. Ook nu weer ging een intocht van de watergeuzen aan de optocht vooraf. Indrukwekkender was echter het Landjuweel, waar men onder meer de Leidse rederijkerskamer "De witte acoleyen" en de loterij die werd gehou-

den voor de bouw van een pesthuis, kon bewonderen. De pers vond het een origineel en fraai schouwspel.

Het zilveren huwelijksfeest van Koningin Juliana en Prins Bernhard greep men aan om in 1962 weer in de geschiedenis van het vorstenhuis te duiken met de optocht "Vivat Oranje". Vier eeuwen werden afgebeeld, vanaf het slot Dillenburg in 1544 toen de elfjarige graaf Willem van Nassau het bericht kreeg dat hij Prins van Oranje was geworden en daarom verder in de Nederlanden moest worden opgevoed. Onvermijdelijk in de optocht was het opnemen van het al zo vaak getoonde bezoek van Oranje aan Leiden op 4 oktober 1574. Andere onderdelen waren nieuw, zoals het turfschip van Breda en het bal op het slot Honselersdijk ten tijde van Frederik Hendrik. Bepaald origineel was de uitbeelding van een andere, weliswaar overbekende, maar nog nooit in een Leidse optocht getoonde "Aanhouding van Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis (1787)". Ook "Willem II en de grondwet van 1848" was een nieuw onderwerp. Opvallend in dit tableau was het dat de koning, zijn vrouw en hun gevolg wel te paard gingen maar de zes prinsen en prinsessen moesten lopen. Heel wat geriefelijker waren de ontwerper van de grondwet, Thorbecke, en zijn medestanders ondergebracht, want zij mochten plaatsnemen op de Praalwagen "Grondwet 1848". Tenslotte volgde aan het einde van de optocht een allegorie op Oranje.

De twee laatste historische optochten

In 1968 vond na zes jaar weer een historische optocht plaats. Het thema was – en is – bijzonder actueel want het ging, zoals de ondertitel aangaf om "Vier eeuwen strijd voor de vrijheid en de rechten van de mens". Het werd uiteraard aan de Nederlandse geschiedenis gekoppeld en droeg als hoofdtitel "Van smeekschrift tot handvest". Het smeekschrift was dat van de

edelen in 1566, het werd in de optocht gevolgd door een uitbeelding van "Libertatis ergo" waarin Cornelis Joppensz. en Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck meeliepen. Enkele van de volgende onderwerpen, zoals "Kunsten, ambachten en wetenschappen in de 17de eeuw" en "Romantiek en politiek" hadden nauwelijks raakvlakken met het thema. Daarentegen pasten "Vrijheid, gelijkheid en broederschap! (1795)" en "Verzet en bevrijding 1940-1945" wel goed in het onderwerp. De uitbeelding van de Mensenrechten aan de hand van het Handvest van San Francisco (1948) vormde een waardige afsluiting van de optocht die bijzonder in de smaak viel.

Zes jaar later, in 1974, vierde Leiden, gedurende zes dagen, het 300-jarige jubileum van het Ontzet. Hier kon de intocht van de watergeuzen niet ontbreken. Leden van Njord bemanden de vijf sloepen die de Koninklijke Marine ter beschikking stelde. Ver hoefden zij niet te roeien want de tocht begon in het Galgewater bij de Bostelbrug en eindigde bij het Waaghoofd. Daar liet men ook de onvermijdelijke postduiven los. Pas op 5 oktober vond de grote optocht plaats "De tyrannie verdrijven", de laatste die Han de Wilde verzorgde. In zestien verschillende thema's met elk een beperkt aantal deelnemers kwamen aspecten van de Leidse en de nationale geschiedenis aan bod. De gebeurtenissen tijdens het Beleg en het Ontzet kregen uitgebreid aandacht, maar ook die uit het Rampjaar 1672, waar een rol was weggelegd voor Prins Willem III, die een soort favoriet van De Wilde lijkt te zijn geweest. "Vrijheid, gelijkheid en broederschap" kon, net als in 1968, evenmin ontbreken, maar ook het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland. Napoleon vond zijn Waterloo en de periode 1940-1945 werd uitgebeeld. Onder een stralend zonnetje kwam de afsluiting van de optocht met het onderwerp "Wij willen Holland houden".

Epiloog

In 1974 kwam een einde aan de traditie een historische optocht te houden. In 1986, bij het eeuwfeest van de Vereniging, droeg de optocht als thema: "Leiden, een eeuwig feest". Toen een herdenking van de komst van de Oranje-dynastie in 1994, in dat jaar 450 jaar geleden, mogelijk was, kreeg de "Vrouw in het vizier" echter alle aandacht.

Ook al bevatten verschillende optochten historische elementen, het bleef bij 29 historische optochten. De thema's waren, zoals aangegeven, wisselend, maar hadden vooral op de Leidse gebeurtenissen betrekking en op het wel en wee van de Oranje's. In de jaren dertig werden creatieve en vernieuwende optochten gehouden, zoals "De Rijn" en "In en om het stadhuis". Hetzelfde gebeurde in de jaren vijftig met bijvoorbeeld "De tuin van Pieter de la Court". Beide periodes waren niet alleen historisch vernieuwend maar moeten ook een hoog artistiek gehalte hebben bezeten. De vernieuwing van de beide laatste historische optochten, waarin mensenrechten en democratie centraal stonden, heeft niet doorgezet. Dat kan zeker niet hebben gelegen aan een gebrek aan artistiek talent of onvoldoende historische kennis. Want aan dat laatste ontbreekt het niet, wat ook uit de nog jonge traditie van de "3 October-lezing" mag blijken. Het lijkt me een goed idee dat op deze manier wetenschap en de herdenking van het Ontzet aan elkaar verbonden zijn. In het verleden zijn incidenteel, bijvoorbeeld door de hoogleraren vaderlandse geschiedenis Blok en Schöffers (in 1963), de gebeurtenissen uit 1574 belicht, maar deze lezingen hadden toch een veel beperkter karakter dan de "3-October lezingen".

Laat ik daarom enkele suggesties doen en tegelijkertijd ook het spoor van de maatschappelijke betrokkenheid van de optochten van 1968 en 1974 volgen. Een historische optocht over immigranten in Leiden, of zoals men nu zegt "nieuwkomers"

Het slot van de optocht van 1974 met "Wij willen Holland houden".

door de eeuwen heen moet niet alleen een interessant maar zeker ook een kleurrijk schouwspel zijn. Tot nu toe is de Leidse industrie in de optochten onderbelicht gebleven. Wat moet het mooi zijn om eindelijk eens een grote stoommachine door de Leidse straten te zien puffen. Een ander thema dat nu in de belangstelling staat is "Arm en rijk". Het biedt vele mogelijkheden om de stad als het ware door te lichten met zo veel verschillende typen en levensstijlen. Heel klassiek, maar ook onderbelicht is "Oude en nieuwe beroepen" met de voorwerpen waarmee zij werkten en werken.

Het is slechts een greep uit het vele moois dat uit het Leidse verleden getoond kan worden tijdens de dertigste historische optocht.

Bijlage

De historische optochten van de 3 October-Vereeniging

1887	Intocht der Geuzen
1906	Grote Historische Optocht
1919	Leiden door de eeuwen heen
1922	De intocht van Prins Maurits binnen Bergen op Zoom op 3 oktober 1622
1923	De intocht van Willem I, Prins van Oranje binnen Brussel op 23 september 1577
1924	De vrede van Rijswijk
1926	De intocht van Jan van Beieren binnen Leiden op 18 augustus 1420
1928	Het verkeer door de eeuwen heen
1929	De geschiedenis van de Rijn
1932	Optocht + en –
1933	Oranje en Leiden
1934	Belangrijke personen en feiten uit de geschiedenis van de elf provinciën
1936	Jubileum-optocht
1938	In en om het Leidsche Stadhuis
1945	De komst van Willem van Oranje in Leiden
1946	Het vertrek van Karel II, Koning van Groot-Britannië en Ierland, uit Den Haag naar Scheveningen ter inscheeping naar Engeland op 2 juni 1660
1947	10 Eeuwen Historische Klederdrachten
1948	Rondom de Vrede van Munster
1949	Leidens Beleg en Ontzet
1951	Leidse hutspot
1952	Leidse meesters

1953	'Uyt Leydens scatcamere'. Van Ada van Holland tot Napoleon
1954	'De Leydse Tuyn' van Pieter de la Court
1955	Rembrandt en zijn Leidse tijd
1959	Keizer Maximiliaan I van Oostenrijk, grondlegger van de Habsburgse wereldmacht
1961	Het landjuweel van 1596
1962	Vivat Oranje
1968	Vier eeuwen strijd voor de vrijheid en de rechten van de mens
1974	De tyrannie verdrijven

Noten

- 1 Ik volg hier in grote lijnen P.J. Blok, *Geschiedenis eener Hollandsche stad III Eene Hollandsche stad onder de Republiek* (Den Haag 1916) 34-62.
- 2 I.W.L. Moerman, 'Korte kroniek van Leiden en omstreken 1573-'74', *Leids Jaarboekje* 66 (1974) 1-13.
- 3 D.E.H. de Boer, 'De anti-held uit het Jacop Foppen slop', in: I.W.L. Moerman en R.C.J. van Maanen (ed.), *Leiden, eeuwig feest* (Leiden 1986) 23-26.
- 4 A.J. Kret, '400 jaar kerkelijke herdenkingen', in: Moerman-Van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 85-99.
- 5 W. Otterspeer, 'De Leidse studentenmaskerade, 1825-1910', *Holland* 22 (1990) 234-258, aldaar 240-241.
- 6 W. Otterspeer en M.F. le Coultre, 'Studenten en 3 oktober', in: Moerman-Van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 27-33, W. Otterspeer, *De wiekslag van hun geest. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw* (Den Haag 1992) 457-458.
- 7 Otterspeer, *Studentenmaskerade*; alleen 1830 ontbrak in deze rij.
- 8 I.W.L. Moerman, 'Vieringen in 1874, 1884 en 1886', in: Moerman-Van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 55-62.
- 9 Han de Wilde, *75 jaar 3 oktober vieren -historie en traditie-* (Leiden 1961) 27-28.

- 10 De gegevens over de optochten komen uit de jaarmappen, de jaarverslagen en de notulen van de Vereeniging, ondergebracht in het Gemeentearchief Leiden. Ik zie daarom af van een annotatie en geef deze alleen als dit beslist noodzakelijk is.
- 11 In Memoriam Pleyte, in: *Leids Jaarboekje* 1 (1904) d-dv.
- 12 I.W.L. Moerman, 'Leiden rond 1874', in: Moerman-Van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 35-54 aldaar 43-45.
- 13 *Vox studiosorum*, 6-10-1887.
- 14 In memoriam Overvoorde: *Leids Jaarboekje* 23 (1930-1931) XL-XLVIII, in memoriam Bijleveld: *Leids Jaarboekje* 45 (1953) 57-63.
- 15 In memoriam Van Wijk: *Leids Jaarboekje* 21 (1927-28) 50-52.
- 16 *Leidsch Dagblad*, 15-3-1923.
- 17 *Kanttekeningen bij den optocht van 3 oktober [1923]*.
- 18 *Leidsch Dagblad*, 29-12-1923.
- 19 In memoriam Van Rossum: *Leids Jaarboekje* 34 (1942) 58-60.
- 20 *Nieuwe Leidsche Courant*, 6-10-1924.
- 21 De Wilde, *75 jaar*, 36-37, 59.
- 22 In memoriam: *Leids Jaarboekje* 52 (1960) 52-55.

- 23 Notulen 20-II-1933, inv. nr. 8.
- 24 J.H.C. Laman, 'Bestuur en bestuursleden', in: Moerman-Van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 63-74, aldaar 67-68, In memoriam: *Leids Jaarboekje* 67 (1975) 24-25.
- 25 Zie voor de belangrijkste zeventiende-eeuwse schilders uit Leiden, B. Haak, *Hollandse schilders in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1984) 222-225, 262-273, 425-438.
- 26 Merkwaardig is ook het ontbreken van 18de-eeuwers, onder wie Van der Mij.
- 27 Nog in 1985 meende een historicus, ten onrechte, de tuin te plaatsen op het terrein van Allemansgeest onder Voor-schoten, zie M. Prak, *Gezeten burgers* (z.p. 1985) 341 noot 266, 238.
- 28 Zie haar In memoriam: *Leids Jaarboekje* 88 (1996) 55-59.

Een van de beroemdste wapenfeiten uit onze vaderlandse geschiedenis is het Leids Ontzet in 1574, dat tot op de dag van vandaag jaarlijks op 3 oktober wordt gevierd, met hutspot, haring en wittebrood. Sinds haar oprichting in 1883 heeft de 3 October-Vereeniging 29 historische optochten georganiseerd om het Leids Ontzet te herdenken.

Dirk Jaap Noordam vertelt in deze uitgewerkte lezing voor de viering van het Leids Ontzet in 1999 over de historische gebeurtenissen die in deze optochten centraal stonden: de intocht van de Geuzen, de vrede van Rijswijk, de geschiedenis van de Rijn en de komst van Willem van Oranje in Leiden. Ook neemt hij ons mee terug in de tijd, naar de stad Leiden kort voor en tijdens het beleg.

ISBN 90 12 08817 8

Sdu Uitgevers